

Zeer geachte Voorzitter en leden van de Stichting Auschwitz in Gedachtenis, zeer geachte Mevr. en Mr. de Minister, zeer geachte Ambassadeurs, Mr. de Burgemeester van Brussel en alle genodigden hier aanwezig,

Toen ik als 14,15-jarige in de encyclopedieën van mijn ouders over het bestaan en de omvang van het Nazi-regime en van de Shoah las, kon ik mijn ogen nauwelijks geloven. De teksten spraken van grootschalige volksverhuizingen, oorlog in het hart van Europa, antisemitisme, concentratiekampen en gaskamers. Allemaal onvoorstelbare dingen om over te lezen.

Ik vond de enorme omvang van de Shoah zo verpletterend dat ik niet anders kon dan erover lezen, er meer over te willen weten.

Het gevoel dat een thema zich als het ware aan je opdringt en dat je als jong onderzoeker niet anders kan dan deze misdaad tegen de mensheid onderzoeken, overviel mij opnieuw toen ik de eerste beschrijvingen van de Rwandese genocide onder ogen kreeg. Mijn eerste reactie was dan ook: hoe is dit in godsnaam mogelijk? Hoe kan dit gebeuren? Wie of wat zit daarachter? In wat voor een wereld leven wij?

Mijn tweede reactie was een manier te vinden om mijn onbegrip en woede te vertalen in doorgedreven academisch onderzoek. Dat mijn basisdiscipline niet de geschiedkunde was maar wel de economische wetenschap zag ik eerder als een uitdaging dan als een probleem. Ik ben dan ook opgetogen dat u deze belangrijke prijs aan een econoom heeft toegekend. De economische wetenschap wordt vaak geassocieerd met een abstracte wereld van mathematische modellen. Een wereld waarin economen het gedrag van individuen, bedrijven en overheden analyseren maar die verder niet in relatie staat tot de realiteit. Die perceptie is ten dele correct. Economie is een wetenschap geworden met een sterk wiskundige inslag. Een doctoraat maken in de economie is voor vele doctorandi een echte worsteling met één of meerdere modellen. Het basismodel in de economische wetenschap is nog steeds het individu, bedrijf of overheid dat de beschikbare middelen zo goed mogelijk wil inzetten om bepaalde doeleinden te bereiken. Dat is een sterk model dat de economie in de loop der tijd tot de toonaangevende menswetenschap heeft gemaakt. Economen hebben hun onderzoek echter veelal beperkt tot het functioneren van markten in tijden van vrede. Het gedrag van politici, politieke partijen, sociale organisaties laat staan rebellenlegers, oorlog en dictatuur waren grotendeels afwezig in het werkveld van de economische wetenschap. Daar is de laatste jaren gelukkig verandering in gekomen. Onder impuls van een aantal topeconomen staat vandaag de politieke economie terug helemaal bovenaan de onderzoeksagenda. Mijn proefschrift situeert zich in die traditie van de politieke economie.

Als u even met mij wil doordenken over het gedrag van een criminele groep mensen, dan zal u daarin de eenvoud en de kracht van het economische model terugvinden. Ik heb in mijn proefschrift namelijk aangetoond dat de organisatoren van de genocide gebruik hebben gemaakt van de enige productiefactor die overvloedig aanwezig was in Rwanda, te weten de arbeidskracht van de boerenbevolking. Dit was tegelijk crimineel en zeer vindingrijk. Door het bewust gebruik van die overvloedig aanwezige factor, heeft het regime van een arm en ruraal land zich verzekerd van een snelle en volledige manier om haar doel te bereiken, de uitroeiing van de Tutsi bevolking.

Het gebruik van menselijke, fysieke arbeid als voornaamste ingrediënt in de uitvoering van de genocide kwam niet uit het niets. Habyarimana was een aanhanger van een boerenideologie.

Hij wilde dat elke Rwandees zich spiegelde aan het ideaal van de boer die met zijn eigen handen het veld bewerkt. De hoofdstad Kigali werd bewust klein gehouden en urbanisatie tegengewerkt. In het dichtsbevolkte land van Africa waar elke vrouw gemiddeld 8 kinderen kreeg in de loop van haar leven en waar de beschikbare landbouwgrond per gezin reeds te klein was, werd aan gezinsplanning enkel lippendienst bewezen. Zulk non-beleid moest zich wreken. De massa jongeren die op de heuvels leven heeft zo immers geen enkele toekomst.

Ik beschouw deze prijs dan ook als een aanmoediging voor iemand die wil dat de economie zich bezighoudt met de grote problemen van deze tijd, zijnde oorlog en vrede, democratie en dictatuur, fascisme en extreem-rechts en niet in het minst de onderontwikkeling in Africa. Niet alleen de economie, maar elke wetenschappelijke discipline moet zijn duit in het zakje doen. De oprichting van aparte onderzoeksscholen voor de studie van genocide, zoals in de VS gebeurt, zal het onderzoek weliswaar stimuleren, maar dit mag niet los staan van de disciplines. Als we willen dat de wetenschappelijke en onderwijskundige wereld de studie van genocide ernstig nemen, dan moet deze studie een sterke disciplinaire basis hebben. Politologen, criminologen, historici en inderdaad ook economen dienen elk via hun eigen discipline het onderzoek naar genocide te bevorderen, in multidisciplinaire teams weliswaar, maar geworteld in hun eigen rijke onderzoekstraditie.

Geachte toehoorders, het is opmerkelijk dat, met de nodige voorzichtigheid omtrent comparatief onderzoek in acht genomen, er veelzeggende parallelen te trekken zijn tussen de Shoah en de Rwandese genocide. Recente onderzoeksresultaten voor beide genociden getuigen daarvan. In beide gevallen hebben de regimes die deze misdaden gepland en uitgevoerd hebben zich beroepen op de notie van *Volksgemeinschaft*. In het Kinyarwanda de *Rubanda Nyamwinshi* of 'de grote massa' genoemd. In Vlaanderen wordt deze notie aan de man gebracht onder het begrip van het *Eigen Volk*. De termen hebben minstens een drietal, met elkaar verwante, betekenissen.

De eerste en meest bekende is de raciale betekenis. Dit is de notie dat slechts een welbepaalde groep mensen die aan bepaalde, subjectieve, karakteristieken voldoen, tot volwaardige burgers mogen gerekend worden. Zij die niet tot het Eigen Volk behoren, worden voorwerp van speciale behandeling. Die behandeling, zo heeft de geschiedenis ons meermaals aangetoond, kan een Sonderbehandlung worden, of zoals in Rwanda, een opdracht om "het onkruid uit te trekken". Telkens eufemismen voor regelrechte massamoord.

Echter, de politieke leiders van landen die raciale ideologieën in de praktijk willen brengen vinden zelden veel enthousiasme voor hun raciale denkbepelden onder de gewone bevolking. Om dat enthousiasme op te wekken maken ze gebruik van andere methodes. Dat brengt ons bij de tweede en derde betekenis van het concept van het Eigen Volk. Het is niet voor niets dat de slogan die aan dit concept verbonden is 'Eigen Volk Eerst' luidt. Die slogan appelleert met name aan de economische belangen van diegenen die tot de Volksgemeinschaft worden gerekend. De leden van die gemeenschap wordt voorgehouden dat de vreemdeling, de Jood of de Tutsi hun welvaart komen afnemen. De raciaal gedefinieerde volksgemeenschap verschijnt hier als een belangengemeenschap die de welvaart van het Eigen Volk moet beschermen tegen parasieten. Veel meer dan een raciale theorie, gaat dit er bij veel mensen in als zoete koek.

Politieke leiders gebruiken dit eigenbelang om de mensen aan zich te binden. Nog te veel mensen geloven dat dictators aan de macht blijven door repressie. Dat is slechts een klein deel van het verhaal. De meeste dictators doen er alles aan om de loyaliteit van het Eigen Volk te winnen en te behouden. Hitler en Habyarimana waren uitermate populair bij grote delen van de bevolking. Als de economie van hun land hen niet meer toeliet die loyaliteit met de gebruikelijke instrumenten van de economische politiek te verzekeren, dan grepen ze naar de zwaardere middelen. Een raciaal geïnspireerd economisch beleid leidt uiteindelijk naar een politiek van onteigening van de vijanden van het Eigen Volk ten voordele van dat Volk. De onteigenden mogen echter nooit terugkomen en dienen daarom vermoord te worden. De essentie van een politieke economie van genocide is een radicale herverdeling van de rijkdom van een land op raciale basis.

De derde component van de befaamde slogan, 'Volk' staat voor de populistische betekenis. Habyarimana werd de 'Vader van de Natie genoemd', Hitler was 'de Führer'. De leiders van genocidale regimes beramen hun plannen in naam van 'het Volk' en krijgen ook zeer veel medewerking van dat Volk in de uitvoering van hun plannen. Uit wetenschappelijk onderzoek blijkt overduidelijk dat genocide een 'populaire' activiteit is.

Het concept van de volksgemeenschap, de rubanda nyamwinshi of het eigen volk heeft in de geschiedenis dood en verderf gezaaid, en dat is wetenschappelijk aantoonbaar. De genocides die de wereld gekend heeft zijn maar genocide geworden omdat vele duizenden mensen hebben deelgenomen aan het vermoorden van hun medemensen. De massale moord op de Europese Joden en de Rwandese Tutsi had een uitermate populair karakter. Ze werd pas mogelijk doordat vele gewone burgers er een kans in zagen hun carrière een stap verder te brengen, een huis voor een appel en een ei te verwerven, de reikwijdte van hun beroepsverantwoordelijkheden enorm uit te breiden, enz. Uit het wetenschappelijk materiaal kunnen we niet anders dan besluiten dat een genocide voor veel mensen de kans van hun leven bleek te zijn.

Dames en heren, de democratie, ons kostbare goed, houdt de politici van democratische partijen dus in een houdgreep, om niet te zeggen een wurggreep. Met de normale middelen van de economische politiek kunnen zij nooit alle wensen van het Volk bevredigen. Als zij echter ingaan op de lokroep van het populisme, effenen zij het pad voor het fascisme. Het Volk weet immers zeer goed bij welke partij ze terecht kan om datgene te verkrijgen wat echte democraten haar nooit kunnen geven.

Ik dank u voor uw aandacht.

Philip Verwimp
Brussel, 14 december 2004